

Henk Mulder, secretaris Museum Het Groot Graffel.

De geschiedenis van de Gasthuispoort

Wie op het terrein van GGNet (voorheen Het Groot Graffel) in Warnsveld vanaf de 1e parkeerplaats zijn schreden zet naar het hoofdgebouw moet daarvoor onder de oude Gasthuispoort door. Die monumentale poort heeft daar niet altijd bestaan. Hij vormde ooit de toegang tot het Oude en Nieuwe Gasthuis in Zutphen en staat pas sedert 1978 op deze plaats

Museum Het Groot Graffel heeft zich wat verdiept in de geschiedenis van deze poort en via een kleine expositie (te zien op werkdagen tussen 09.- en 16 - uur in het hoofdgebouw van GGNet), proberen zij iets uit het verleden van deze oude poort te onthullen

Bij het onderzoek dat daarvoor moest worden verricht kwamen ze tot de conclusie dat de geschiedenis in drie perioden is in te delen, namelijk:

1. periode 1625 tot 1789 als de Poort van het Huis
2. periode 1789 tot 1978 als de poort van het Oude en Nieuwe Gasthuis
3. periode 1978 tot heden als de oude Gasthuispoort

1. DE POORT VAN HET HUIS van 1625 tot 1789

De oorsprong van de Gasthuispoort blijkt moeilijk te achterhalen. Bekend is dat in 1625 het Oude Gasthuis en het Nieuwe of St.Elisabethsgasthuis werden samen-gevoegd tot één instelling: het Oude en Nieuwe Gasthuis.

Voor de huisvesting van de nieuwe stichting werd gekozen het leegstaande St.Catharinaklooster, van de Franciskaner nonnen, een nonnenklooster ongeveer gelegen tussen de Nieuwstad en de buitenmuur van de vestingstad Zutphen (Ijsselzijde).

Het Catharinaklooster werd ook wel het Heer Hendrickshuis genoemd, naar de eerste rector Heer Hendrick van Heusden. Ook de naam Wulfthuis of Wolfshuis werd gebruikt, ter herinnering aan Griete Wolfs, een vroegere eigenaresse, mogelijk stichteres (Historische Stedenatlas).

In 1617 werd op deze plaats al een nieuw pesthuis gebouwd, dat behoorde tot het Nieuwe Gasthuis dat vanaf 1442 aan de Spiegelstraat stond. Vestiging op deze plaats aan de Nieuwstad lag dus wel voor de hand.

Op een topografische kaart van Zutphen uit de atlas van Joh. Blaeu is op de kaart van Van Geelkerken (1639) te zien dat de Gasthuisstraat vanaf de Nieuwstad helemaal doorloopt tot de Olypoort. Dat was een zware poort in de stadsmuur die wellicht de oorspronkelijke uitgang aan de Ijsselzijde vormde. (Uiteraard bestond het NS station toen nog niet!). Was er dus geen poort of vond de tekenaar het niet belangrijk die te vermelden?

Op de topografische kaart van F.de Wit, rond 1700, zien we daarentegen wél een poort getekend, en op een tekening van F.Berkhuys uit 1720 staat "t Gasthuys" afgebeeld met als nr. 1 Pesthuis, nr. 2 Gekkenhuis en nr. 3 Kostkopershuis. En daar zien we het geheel omsloten door een muur waarin enkele poorten. Vermoedelijk is één van die poorten, het dichtsbij het Pesthuis gelegen, de ingangspoort van het Oude en Nieuwe Gasthuis geweest.

Een opvallend grote poort valt echter ook daar nog niet te ontdekken.

Stadsarchivaris H.N. van Til schrijft in 1832 in een boekje over de geschiedenis

van het Oude en Nieuwe Gasthuis (blz. 45): "het oude Gasthuis en het pesthuis, nu met het nieuwe gasthuis in eenen ringmuur besloten".

Deze situatie heeft vermoedelijk zo bestaan tot in 1787 de poort en een gedeelte van de muur dreigde in te storten!

2. DE POORT VAN HET OUDE EN NIEUWE GASTHUIS van 1789 TOT 1978

In de notulen van Provisoren d.d. 2 juni 1787 lezen we dat baas Wilten in deze vergadering rapporteert: "dat de poort zeer gevaarlijk stond, vooral het boven-

Afb. 1: bezoek van Koningin-Moeder Emma aan het ONG in 1905

stuk, om in te storten, alsmede dat de muur van het Pesthuys ten zeerste diende verholpen te worden". Besloten wordt dan ook de poort af te breken en "de muur van het Pesthuis te verhelpen". Al een week later overlegt baas Wilten een tekening waaruit blijkt dat "met minder zwaarte op de boog en niet minder aanzien" de grote poort gerepareerd en opgetrokken kon worden. In verband met de financiële toestand wordt het herstel even uitgesteld, maar op 4 april 1789 staat genoteerd: "Heden is de tekening van de Grote Poort van het Huis door Baas Wilten nader ingegeven".

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg schrijft het nieuwe ontwerp toe aan Teunis Wittenberg (1741-1816) stadsarchitect van Zutphen sedert 1 maart 1771. Het is echter een aanname vooral gebaseerd op de stilistische overeenkomst met andere bouwwerken uit die tijd in Zutphen.

Wilten zou dan als metselaarsbaas de uitvoerende man zijn geweest. We kunnen dat niet bevestigen. Wel is bekend dat bij de restauratie in 1789 delen uit de 17^e en 18^e eeuw zijn gebruikt.

(Dr.ir.R.Stenvert schrijft: "Een uitgebreid bouwhistorisch onderzoek naar deze belangrijke en weinig bekende poort zou echter op zijn plaats zijn".)

Volgens de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zijn de kapitelen en de architraaf 18^e eeuws; de zuilen en de sluitsteen 17^e eeuws.

Het jaartal 1789 staat sindsdien en tot op heden op de poort vermeld.

Volgens de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving (Dr.E.H. ter Kuile, 1958) zou op de fries vroeger het jaartal 1625 hebben gestaan. Volgens ons is dit jaartal echter tijdelijk aangebracht bij het bezoek in 1905 van Koningin-Moeder Emma aan het Oude en Nieuwe Gasthuis. Op vroegere afbeeldingen lezen we steeds het jaartal 1789 (in Oudromeinse cijfers) Overigens hebben ook in 1897 Emma en Wilhelmina de stichting al met een bezoek vereerd.

De in 1789 gerestaureerde poort is tot de opheffing van het binnengesticht aan het eind van de 2^e Wereldoorlog de officiële toegangspoort van het complex gebleven. Vooral in de 2^e helft van de 19^e eeuw vond er onder leiding van dr. N.J.Ramaer een enorme uitbreiding plaats. Zo verzezen er veel nieuwe gebouwen voor het door de provincie aangewezen krankzinnigengesticht, met bijbehorende werkplaatsen, magazijnen, een badhuis, wasserij etc. Achter die Grote Poort heeft zich eeuwenlang veel afgespeeld! Maar hoe kwam de poort nu op het terrein van GGNet?

3. DE OUDE GASTHUISPOORT van 1978 tot heden.

Als gevolg van de oorlogsschade werden in oktober 1944 alle patiënten overgebracht naar het buitengesticht Het Groot Graffel in Warnsveld.

Na de 2^e WO was er in Zutphen grote behoefte aan woon- en werkruimte, zodat de leegstaande ruimten van het Gasthuis dankbaar werden benut door diverse scholen, kantoren, instellingen en - wegens de woningnood - veel gezinnen. Uiteindelijk werd besloten het gehele ONG complex te slopen, hetgeen in 1963 was voltooid. Als laatste gebouw (in gebruik door de dienst Wederopbouw!) verdween - helaas - het Heer Hendriks-huis (uit de 15^e eeuw!) dat ooit de basis vormde van het gehele complex. Alleen de oude poort bleef staan!

Omdat hij daar echter in de weg stond in verband met nieuwbouwplannen besloot de gemeente Zutphen in 1969 de poort een paar honderd meter in Noordelijke richting te verplaatsen. Zo ongeveer aan het begin van wat nu de parkeerplaats Basseroord is. De poort, zonder muur, stond daar echter geheel doelloos weg te kwijnen. In 1976 bestond Het Groot Graffel 75 jaar. De fa. Odink (thans van Wijnen), die veel bouw en verbouw verzorgde voor deze instelling, wilde ter gelegenheid van dit jubileum een geschenk aanbieden. Min of meer gekscherend moet directeur-geneesheer J.Knol hebben gezegd: "Zet

Afb. 2: de Gasthuispoort tijdelijk geparkeerd op het Basseroord

die Gasthuispoort uit Zutphen maar hier neer". De heer Fr. Bensink, projectleider van de fa. Odink ging op onderzoek uit

in Zutphen, maar werd gewaarschuwd door de heer H. Dullaert, die daar toen een magazijn had, om goed op te passen,

Afb. 3: de Gasthuispoort in de takels

Afb. 4: prinses Margriet op bezoek in 1980

want de poort was immers al eens eerder verplaatst en nu weer..., dat zou grote problemen geven. In eerste instantie ging het daarom niet door. De directie, met name de toenmalige directeur algemene zaken de heer A.G., Verhoef, kwam hier echter later op terug en gaf alsnog opdracht de poort te verplaatsen.

Zo werd op zaterdag 16 december 1978 op een dieplader, verpakt in stalen frame en onder veel politiebegeleiding de oude poort overgebracht naar de plek waar hij nu nog staat.

Hoe het allemaal gegaan is en wat het gekost heeft werd in 1981 nog keurig door de heer Bensink gerapporteerd (zie betreffende verslag)

En zo kon op 28 oktober 1980 prinses Margriet, bij de opening van een nieuw gebouw (het Laakveld), evenals haar overgrootmoeder in 1905, onder de Gasthuispoort doorrijden.

Bij de herplaatsing werden aanvankelijk ook nieuwe deuren ingehangen, doch deze werden bij nader inzien, als gevolg van de hoge onderhoudskosten, weer verwijderd.

En zo houdt deze oude poort de geschiedenis van met name de geestelijke gezondheidszorg in onze regio levend.

Bronnen:

- Stadsarchief Zutphen ONG archiefnr.110, nrs 318 en 320
- Stedelijk Museum Zutphen
- Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis BBA, Utrecht
- De Nederlandse monumenten van Geschiedenis en Kunst (1958)
- J.van der Kluit "Ziek zijn in Zutphen" (1997)
- J.van der Kluit "Niet om eniger Gaven of gonsten wille" (1996)
- Museum Het Groot Graffel, Warnsveld.